

Titel: *Stjärnans ögonblick*

Författare: **Clarice Lispector**

Av **René Vázquez Díaz**

Finns det människor som är överflödiga? Kan man leva sig in i en annan människas tankevärld? Kan man föreställa sig en ung kvinna som aldrig blivit kysst?

Stjärnans ögonblick handlar om tre unga människor som lever i en hård och cynisk värld: Macabéa, Olímpico och Gloria. Boken handlar också om den mystiska S. M. Rodrigo, och vi får träffa spåkvinnan Madam Charlota. Denna gripande kortroman handlar om svårigheten i att vara medmänniska.

Macabéa bor i miljonstaden Rio de Janeiro. Hon är ung och ful, tystlåten och lite solkig. Hon är maskinskriverska trots att hon är inkompetent och nästan analfabet. Om hon får behålla jobbet är det bara därför att chefen tycker synd om henne. Macabéa saknar charm, hon är lydig och underdånig eftersom hon är fattig. Hon är blyg, ouppfostrad och undernärd. I ett land där fattiga kvinnor prostituerar sig för att överleva, kan hon inte ens sälja sin fjärlstunna kropp eftersom ingen skulle betala för att använda sig av den. Macabéa är outgrundligt ensam i världen. Ingen saknar henne. Ingen längtar efter Macabéa. Som liten miste hon sina föräldrar, en elak moster tog hand om henne och lärde henne att skriva maskin. Macabéa delar rum med några unga kvinnor som är lika fattiga och skyddslösa som hon. Hungern är hennes enda följeslagare och ibland äter hon papper som bukfylla. Hon har aldrig besökt en riktig restaurang.

Rent intellektuellt är Macabéa så underutvecklad att hon inte inser att hon är undergångsmärkt. Hon är invandrare i sitt eget land och hon vet inte att hon har rättigheter. Hon föddes inte i Rio utan i de karga och utblottade nordöstra delarna av landet (El Nordeste). Det är ett enormt område, med utbredda sociala problem och fattigdomsrelaterade sjukdomar. De som emigrerar från El Nordeste till de stora städerna betraktas ofta som mindervärdiga och hamnar i slummen. För många återstår bara de sämsta jobben, kriminalitet eller prostitution. När Macabéa föddes i Nordeste var hon redan undernärd. Hennes moster förtryckte, vanvårdade och misshandlade henne.

Men Macabéa är sinnlig och sökande och älskvärd därför att hon är människa. Hon vill vara som Marylyn Monroe, hon älskar buller, skräckfilmer och musikalerna. Ibland, även om hon inte har råd, köper hon sig en ros. Varför gråter Macabéa när hon lyssnar på

musik? Måste hon gå under? Finns det någon räddning för en kvinna som hon? Vad är det för en värld som ger upphov till människoöden som hennes? En sak är hon klar över: att ha en framtid är lyx.

Macabéa träffar Olímpico, en kille som också invandrat från Nordeste och är en motbjudande liten stridstupp. Till skillnad från Macabéa, som är saktmodig, anemisk och bräcklig, är Olímpico full av energi. Om Macabéa är godmodig och naiv intill dumhet, så är Olímpico en slug och brutaliserad brottsling. Han har dödat och är känslökall, och han har en förvriden självbild. Han tror sig vara bättre än Macabéa och njuter när han säger taskiga saker till henne, till exempel att hon är smutsfärgad eller att hon är ett hårstrå i soppan: ”Man tappar lusten att äta, förstår du.” Olímpico föraktar kunskap. ”Att veta är böjigt”, säger han. ”Bara män som vill vara kvinnor sysslar med kunskap”.

Gloria är Macabéas arbetskamrat. Till skillnad från Macabéa är Gloria fyllig och en äkta *carioca*. Så kallas dem som är födda i Rio de Janeiro. I sin egenskap av Ríokvinna känner hon sig överlägsen Macabéa. Gloria bleker det svarta krusiga håret äggult. Till skillnad från Macabea har hon både mor och far och hon får varm mat på bestämda tider. Gloria rör sig utmanande och hon använder en stark parfym som gör Macabéa illamående. När Macabéa målar sig tycker Gloria att hon ser ut ”som ett soldatluder”. En gång frågar Gloria Macabéa elakt ”om det gör ont att vara ful”.

Jag tänker inte berätta hur det går för Macabéa, Olímpico och Gloria. Men det finns ytterligare tre märkliga personer som spelar en avgörande roll i romanen. Den första är Rodrigo S. M., den andra är spådamen Charlota och den tredje är författaren själv, Clarice Lispector.

Rodrigo S. M. är den som ”skriver” boken; Lispector diktar upp honom och lånar hans röst, för att kunna berätta Macabéas historia. Genom detta litterära knep ifrågasätter författaren sin egen bok och läsaren konfronteras med två berättarröster, både Lispectors och Rodrigos. För att orka beskriva Macabeas öde agerar Lispector som en förhärdad iakttagare utan nåd. Hennes Rodrigo däremot får ont i själen när han skriver om Macabéa, trots att även han eftersträvar att vara kylig. Hur vet Rodrigo så mycket om Macabéa? Därför att en gång råkade han, med en hastig blick, fånga känslan av undergång i

ansiktet på en ung kvinna på en gata i Rio de Janeiro. Det är allt. Han bara såg henne i vimlet och förstod att hon var på väg att gå under. ”Denna hastiga blick gav mig flickan i helfigur”, säger han.

På det sättet vill Lispector säga att all litteratur bygger på iakttagelser och empati. Litteraturen hjälper oss att förstå dem som inte är vi, men som gör oss möjliga. Rodrigo orkar inte riktigt bära Macabéas tunga börda: ”Åh, jag önskar att jag kunde ta upp Macabea och ge henne ett skönt bad, en tallrik varm soppa och en kyss på pannan medan jag stoppar om henne med en filt. Och göra så att hon får vakna upp till något som helt enkelt är den stora lyxen att leva”. Utan att uttala det fördömer Rodrigo det brasilianska samhällets orättvisor och människofientlighet. Hans hund har mera mat än Macabéa. Själv har han mera pengar än de som svälter. Han har blivit medveten om orättvisorna och han mår illa av det.

Gloria föreslår att Macabéa ska träffa en spåkvinna. Hon heter Charlota och hon har stora nyheter att förtälja. Allt kommer att bli annorlunda. Hon kommer att träffa en rik och blond gringo vid namn Hans, som kommer att förändra hennes liv. Macabéa ska bli lycklig, hon kommer att lägga på hullet och till och med få byst! Men blir det verkligen så?

Brasilien är ett land där de mest oförsonliga ytterligheter sammanlever: enorma rikedomar vid sidan av total fattigdom, fashionabla bostadsområden vid sidan av slumkvarter, analfabetism vid sidan av stort konstnärligt raffinemang. Detta medför en brutalisering och en hård kamp för tillvaron. Samma år som Clarice Lispector publicerade sin kritikerrosade roman *Paixao segundo G.H.* (Passion enligt G.H., 1964) tillkännagav Brasiliens dåvarande president en rad radikala sociala reformer för att förbättra de fattigas situation. Men vad hände då?

Med stöd från USA gick högerkrafterna till våldsamt motangrepp. Militären övertog makten, tusentals vänsteraktivister och fackföreningsfolk fängslades, torterades och mördades och generalerna styrde landet i 21 år. Diktaturen medförde en snabb ekonomisk tillväxt som gynnade de rika, och de fatiga sjönk i djup misär. Inkomstfördelningen blev snävare än någonsin tidigare. Förslumningen växte lavinartat kring miljonstäderna och landsbygden förblev eftersatt. När Clarice Lispector dog 1977 var Brasilien fortfarande en militär diktatur. Genom Macabeas öde speglar *Stjärnans ögonblick* den brutalisering som frodas i fattigdomens och den sociala utsatthetens spår.

Clarice Lispector föddes i Ukraina 1925. Hennes föräldrar var ryska judar som emigrerade till Brasilien när hon var några månader gammal, så hon kände sig aldrig som ryska. Hennes mamma dog när hon var tio år, och hon började skriva tidigt. Redan som elvaåring skickade hon några berättelser till en tidning i staden Pernambuco, som inte ville publicera dem eftersom man tyckte att berättelserna ”saknade början och slut och de handlade mest om förnimmelser av olika slag”. Detta var ett profetiskt utlåtande.

Med åren blev Lispectors stilkonst ett smidigt instrument för detaljstudier av människors förmåga (eller oförmåga) att verkligen se varandra och höra, drömma, inbilla sig, njuta och lida. Vid 14 års ålder flyttade hon till Rio de Janeiro tillsammans med sin far och en syster. Motvilligt läste hon juridik och skrev i olika tidningar, och när hon var 21 år publicerade hon sin första bok, *Nära det vilda hjärtat (Perto do coracao salvagem)*. Juana, en föräldralös tjej, tvingas leva med en moster som snart lämnar henne i en internatskola. Vi får följa Juanas utveckling tills hon blir en mogen kvinna, alltid på väg att upptäcka sig själv och alltid beredd att upptäcka överraskande sidor hos andra människor. Med ett avskalat språk, där varje ord kan gömma en oväntad vändning, beskrivs Juanas inre liv och hennes behov att förstå ensamhetens villkor. Lispector skriver mycket vackert och träffande om människornas svårigheter att kommunicera på djupet. Tyvärr är *Perto do coracao salvagem* inte översatt till svenska.

Lispector gifte sig med en diplomat 1943, fick två barn och bodde i olika länder som diplomathustru, vilket gjorde henne olycklig eftersom hon längtade tillbaka till sitt älskade Brasilien. Hon skilde sig 1959 och återvände till Rio de Janeiro, där hon ägnade sig åt journalistik. Av sina vänner beskrevs Clarice Lispector som en ganska blyg, självständig och högdragen kvinna med stor integritet. Själv säger hon: ”Jag föddes för att älska min nästa. Jag föddes för att skriva och uppfostra mina barn. Att älska sin nästa är individens enda räddning: ingen är förlorad om man ger kärlek, och ibland får kärlek i gengäld”. Lägga märke till att hon säger *ibland*. Detta är viktigt. Hennes romangestalter lyder ofta av en obotlig kärlekslöshet, trots att de själva är mycket älskvärda. När hon publicerade romanen *Äpplet i mörkret (A maca no Escuro, 1961)* stod klart för kritikerna att hon var en av de viktigaste förnyarna av romankonsten i Brasilien, tillsammans med den 17 år äldre João Guimarães Rosa (1908-1967).

En kväll 1966 somnade Clarice Lispector med en tänd cigarett i handen. En häftig brand uppstod under natten, hennes sovrum totalförstördes och hon fick omfattande brännskador. Hennes högra hand var nära att amputeras och hon förlorade sin rörlighet. Detta gjorde henne djupt deprimerad, men hon fortsatte trots detta att skriva. De enda av Lispectors böcker som hittills översatts till svenska är *Familjeband* (noveller, Nordan 1986) samt reseberättelsen *Brasilia: fem dagar* (Umbra Solis 1998). *Stjärnans ögonblick* skrev hon när hon var svårt cancersjuk, och den utkom bara några månader före hennes död. När hon avled var hon bara 52 år gammal. Hon skrev nio romaner och ett 70-tal noveller, men hon förblev en solitär. Clarice Lispectors litteratur bygger på en blandning av inbillningskraft, suverän språkbehandling och stor inlevelseförmåga. Idag räknas hon som en av 1900-talets största latinamerikanska författare.